

Freud ve Lacan'ın Psikanalitik Kuramlarında Yastan Ayırışan Melankolik Özne

The Melancholic Subject Differentiated from Mourning in the Psychoanalytic Theories of Freud and Lacan

Aylin Özkan¹ , Sinem Baltacı²

¹Ar. Gör., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Zonguldak, Türkiye
²Ar. Gör. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Eskişehir, Türkiye

ORCID: A.Ö. 0000-0001-9365-4334;
S.B. 0000-0002-0037-9909

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Aylin Özkan,
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
Zonguldak, Türkiye
E-posta/E-mail: ozkan.aylinn@gmail.com

Başvuru/Submitted: 01.08.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested:
07.08.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
02.04.2020

Kabul/Accepted: 26.05.2020

Online Yayın/Published Online: 02.11.2020

Atıf/Citation: Ozkan, A. ve Baltacı, S. Freud ve Lacan'ın psikanalitik kuramlarında yastan ayırışan melankolik özne. *Psikoloji Çalışmaları - Studies in Psychology*, 40(2): 317-333.
<https://doi.org/10.26650/SP2019-0056>

Öz

Freud'un Yas ve Melankoli isimli yazısı ile ortaya çıkan iki kavramdan biri olarak yas (mourning) sıklıkla araştırmalara konu olmuşken melankoli (melancholia) kavramı pek çalışılmamıştır. Alan yazında bu konuya az değinilmesinin yanı sıra melankoli kimi zaman bir kişilik örüntüsü, kimi zaman depresif bir duygu durumu, kimi zaman ise psikotik bir yapı olarak belirsiz bir tanımlamada kalmıştır. Buradan yola çıkılarak bu çalışmada Freud'un ve onun yazını üzerine yeniden çalışılan Lacan'ın yas ve melankoli hakkındaki çalışmaları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Buna göre, Freud yas ve melankoliyi yatırım yapılan nesnenin kaybı üzerinden benzeştirmekte iken; yastan kayba verilen olağan bir tepki, melankolinin ise olağandışı bir pozisyon olduğundan söz etmektedir. Freud'un yas ve melankolinin kayıp nesne açısından benzer ancak işleyiş süreçleri açısından farklılaştığı görüşünün üzerine Lacan bu iki kavramı Sembolik, İmgesel ve Gerçek'i içeren üçlü model kapsamında ele almaktadır. Lacan'ın bu kavramsallaştırmasında yas bir süreç olarak ritüeller ya da merasimler aracılığıyla özneyi simgesel düzene bağlamaktadır. Bu simgeselleştirme sürecinden geç(e)meyen özne ise Gerçek ile baş başa kalarak jouissance içinde kalan bir melankoli halindedir. Bu yazıda, bahsedilen teorik incelemenin ardından bazı klinik uygulama ve araştırma örneklerine yer verilmiştir. Buradan yola çıkarak melankoli halinde kişinin kastrasyondan kaçışa doğru hamle olarak aldığı bir konumu sürdürürken acı içinde olduğu ve bu acıdan çıkmanın yolunun ise ancak simgesel bir çalışma ile mümkün olduğu düşünülmektedir. Bununla beraber, melankolinin farklı özne yapılanmalarındaki görünümünün günümüz değişen kültürel yapısı ile beraber çalışılması önemlidir. Sonuç olarak, melankolinin dil aracılığı ile nasıl ifade edildiğinin ve kişinin özne yapılanmasındaki temel defans mekanizması ile ilişkisinin analitik bir çalışma içinde merkezi noktayı belirlediği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Melankoli, yas, melankolik özne, kayıp, arzu, Lacan

ABSTRACT

Mourning is one of the two concepts that emerged from Freud's article Mourning and Melancholia and is frequently subjected to research. However the concept of melancholia is studied less. Furthermore, melancholia remains in an ambiguous position: sometimes it is attributed to a person's personality pattern and sometimes to a depressive mood or even sometimes to a psychotic structure. From this point of view, in this article, the work of Freud and Lacan (who recontextualized Freud's literature), on mourning and melancholia are examined comparatively. Accordingly, Freud expressed that mourning and melancholia are similar in the loss of a loved object and while mourning is an ordinary response to loss melancholia is an extraordinary position. Faced with Freud's view that mourning and melancholia are similar in terms of lost object, but differ in terms of their functioning, Lacan reconsidered these two concepts through the topological structure of Symbolic, Imaginary and Real. In Lacan's conceptualization, mourning as a process connects the subject to the symbolic order through rituals or ceremonies. The subject who does not/cannot pass beyond this process is stuck in jouissance staying alone with Real in melancholia. In this recent article, several clinical practice and research examples are included following the theoretical examination. Based on this, it is thought that in a state of melancholia, the person is in pain while maintaining a position that one takes as a move from castration to escape and that the way out of this pain is only possible with a symbolic study. However, it is important to study the appearance of melancholia in different subject formations together with today's changing cultural background. As a result, it is thought that how melancholia is expressed in language and its relationship with the defense mechanism related to subject formation of the individual determines the central point in an analytical study.

Keywords: Melancholia, mourning, melancholic subject, loss, desire, Lacan

EXTENDED ABSTRACT

In this recent article, the history of the concept of melancholia is reviewed comparatively with the concept of mourning. Afterwards, the difference of melancholia from mourning was examined within Freud's and Lacan's theoretical framework. Moreover, the psychic structure of the melancholic subject was evaluated through the concepts of lost object and anxiety in Lacanian theory. In this regard, this article incorporates a theoretical comparison in a psychoanalytical context. Furthermore, examples of clinical practice and research are given. Therefore, the study aims to contribute to the determination of significant points on the topics of mourning, melancholia, depression, mood and personality patterns in clinical practice and psychotherapy processes.

Melancholia was associated with physiological states of human beings and its cause was attributed to an increase in black bile (Ergür, 2017). After the physiological explanations, Karl Abraham (1988) examined melancholia within a psychotic framework by separating melancholia in manic-depressive disorder from depression in neurosis. Following Abraham, in Freud's description, both mourning and melancholia have similar psychic mechanisms which could be associated with loss (Freud, 1917). While mourning is a process in which libido is separated from the lost object and from the whole experience in the process after loss, melancholia is the state where one experiences the loss of object as a loss in self (Freud,

1917). He argues that in melancholia, the subject, who insists on not separating from the lost object, directs the negative feelings towards the self. Unlike Freud explaining melancholia with a sense of loss directed to self, Lacan says that melancholia occurs as a result of the *confusion of loss and lack* (Salecl, 2004, p. 19). Lacan examined the melancholic subject in relation to the object of desire (Lacan, 1962/2014).

In Lacanian theory, desire is the desire of the Other, and the subject is always in pursuit of the desire of Other (and knowledge of what Other wants from me; Lacan, 1964/2004). In this case, the *object an* emerges as the object of desire (Lacan, 1964/2004). Although the objects that are thought to complete this lack will never complete it (Fink, 1996; Lacan 1956/1957), the subject will still continue to be associated with the lack in Other, which is the basis of his own subjective formation (Fink, 1997). Within the framework of Lacan's theory of desire, melancholic subject is confronted with this lack, which also functions in his/her own formation. But the melancholic subject, rather than considering it as a constitutive lack, is mistaken that s/he has found this lacking object once and then lost it. In other words, the melancholic subject, experiences *this loss as a loss at Real*. In this context, according to Lacan, while mourning is a situation of *encountering a part of the Real* and carrying it to symbolic after a while, in melancholia, *whole of the Real* of the object is there (Grigg, 2016).

According to Lacan, anxiety is a stimulating function for the subject to maintain an inevitable relationship with Real to prevent 'lack of lack' (Melman, 2009). In other words, melancholia appears to be one of the situations that can occur if the object is placed to eliminate lack and does not allow for desirability. The neurotic subject manages the experience of an inevitable closeness with the Real through fantasy, while melancholia happens to be another form of solution to this inevitability. In other words, in case of anxiety, the subject escapes from pain either by the aid of phantasy (Fink, 1997), or melancholia appears to be a solution by identifying with the object a. Although melancholia, which is used to eliminate anxiety that occurs at the time of confrontation with Real, may seem protective for the subject, it can eventually reach to a point which leads to the opposite of protection: *jouissance* (enjoyment beyond the pleasure principle) and death.

Moreover, the similarity between melancholia and *foreclosure of the Name-of-the-Father in psychotic structure* (Lacan, 2006, p. 465) takes place in psychoanalytical literature (Redmond, 2013). Cultural changes in today's reality, social life and differences in intersubjective relations which bring about changes in the formation of the subject (Gürsel, 2017) and perversion has an ordinary form (Lebrun, 2015) should also be taken into consideration.

Discussion

As a clinical conclusion, although it is possible to establish a direct relationship between melancholia and the psychotic structure of the subject, the fact that melancholia might also be seen in other structures should be taken into consideration. Therefore, paying attention to how the symptom is expressed in the discourse of the subject and its association to the main defense mechanisms (repression for neurotic, disavowal for perversion and foreclosure for psychosis; Fink, 1997) should be considered within the clinical practice.

Freud'un 1917'de *Yas ve Melankoli* isimli makalesini sunmasıyla birlikte bahsi geçmeye başlayan iki kavram olarak yas ve melankoli, o dönem itibariyle insan ruhsallığı üzerine yürütülen çalışmaların temel konularını oluşturmuştur. Bu iki kavramdan ilki olan yas (mourning) bugüne kadar birçok çalışmada travma, kayıp, hastalık, depresyon gibi çeşitli değişkenlerle birlikte incelenmiş (örn., Boelen ve Van den Bout, 2010; Klein, 1940), süreçleri ve aşamaları teorisyenler tarafından farklı modellerle açıklanmış (Kübler-Ross, 1969; Parkes, 1998) ve son tartışmalarda komplike yas (Maraş, 2014; Mathew ve Marwit, 2004) ve öncül yas (Evans, 1994; Ünal, 2019) gibi yeni kavramların ileri sürülmesine değin gelmiştir. Yasın bu denli çalışılmış olmasının aksine, melankoli (melancholia) kavram olarak ruh sağlığı alanında pek yer edinememiş, daha ziyade depresyon ya da depresif duygulanım olarak evrilmiştir. Bugün Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı'nda da (DSM-V) yas kavramı sıklıkla geçerken, melankoli kavramına kitabın en sonundaki terimler bölümünde bir cümle içerisinde "ciddi düzeyde depresyon ile ilişkili bir mental durum" olarak yer verilmiştir (APA, 2013, s. 824). Öte yandan, melankoli kavramının insan ruhsallığını betimleyen bir kavram olduğu kavramın tarihçesinin eskiye dayanmasından anlaşılmaktadır¹. Antik Yunan sonrasında mercek altına alınarak 1900'lü yıllara dek hüznün (sadness), korku (fear) hali ve delüzyonları (delusion) kapsayan anormal düşünceler (abnormal thoughts) ile ilişkilendirilerek tanımlanan melankoli (Telles-Correia ve Marques, 2015) bugün ruh sağlığı alanında, özellikle psikiyatride, depresif bir duygudurumu ifade etmektedir (Ban, 2014). Diğer yandan halk arasında melankolik sıfatı sıklıkla hüzünlü hal sebebiyle içe dönen bireyin tasvirini içeren edebi eserlerde görülmektedir (örn., malihülya ve karasevda kavramları üzerinden ele alınmış melankolik karakterler; Örgen, 2010, s. 81). Öyleyse, dilimizde eskiden beri var olan ve Freud'un da temel bir eserinde işaret ettiği melankoli kavramı yas ve depresyonla ilişkili olarak insan ruhsallığında nerede konumlanmaktadır? Melankoli bir duygudurum hali olarak mı yoksa kişilik örüntüsü olarak mı ele alınmalı? Bu iki durumu ayırt edici yerler nereler olmalıdır? Bu sorgulamalardan yola çıkılarak bu yazıda, eski dönemlerden beri toplumsal söylemde sıklıkla kullanılmış ancak günümüz psikoloji yazınında ve mental duruma ilişkin çalışmalarda pek yer bulamamış olan melankoli kavramının tarihçesine değinilecek, ardından melankolinin Freud ve Lacan'a göre yas ile ayrılan noktaları incelenecek ve melankolik öznenin yapılanışı Lacanyen kuram-

1 Melankoli, Antik Yunan'da vücudun dört temel maddesinden biri olduğuna inanılan melanchole (melas: kara, chole: safra) kavramından türetilmiş ve Fransızcada kara sevda anlamına gelen mélancholie kelimesinden dilimize geçmiştir (Ergür, 2017).

daki kayıp nesne ve kaygı kavramları üzerinden değerlendirilecektir. Bu çalışmanın Freud ve Lacan'ın görüşleri üzerinden ilerletilmesi tesadüfi değildir. Psikanalist Jacques Lacan, Freud'a dönüş hareketi olarak tanımladığı çalışmalarında, Freud'un sonrasında sunulan çalışmaların onun kökeninden oldukça farklı bir zeminde konumlandığına (ego ve nesne psikolojisi) dair bir eleştiri getirmiş ve Freud'un çalışmaları üzerine yeniden çalışmaya başladığını vurgulamıştır (Lacan, 1964/2004). Bu yapılanışı itibarıyla Lacan, Freud'un yas ve melankoli isimli çalışması üzerine de odaklanmış ve kendi kuramı içerisinde melankoliyi incelemiştir. Bu bağlamda bu yazı, psikanalitik kökende kuramsal bir karşılaştırma ile kaleme alınacaktır. Bu kuramsal inceleme klinik uygulama ve araştırmalar ile örneklendirilecek ve akla gelen sorular tartışma kısmında ele alınacaktır. Böylece araştırma klinik uygulama ve psikoterapi süreçlerinde yas, melankoli, depresyon, duygudurum ve kişilik örüntüleri hakkında önemli bir değerlendirme sunacaktır.

Melankolinin Ruhsallığı

Modern tıp öncesi dönemde insan sağlığına dair saptamalar vücutta bulunan dört temel sıvının (kan, balgam, sarı safra, kara safra) oranlarının değişmesi üzerinden yapıldığından bu sıvıların birbirleri ile dengeleri karakter belirleniminde ve hastalıkların ortaya çıkışında önemli bir role sahip olarak kabul edilmiştir. Melankolinin Antik Yunan'da vücudun dört temel maddesinden biri olduğuna inanılan melanchole (melas: kara, chole: safra) kavramından geldiği görülmektedir (Ergür, 2017). Bu nedenle bahsedilen dönemde melankoli vücutta bulunan kara safra miktarının artışına bağlı gelişen bir hastalık olarak ele alınmıştır.

Fizyolojik açıklamaların sonrasındaki dönemde melankoli kavramı, mental durumlar içinde ilk olarak Alman bir psikanalist olan Karl Abraham'ın (1988) psikanalitik tedavi uyguladığı altı vaka üzerine yazdığı çalışmalarında görülmüştür. Abraham kendi yaşadığı dönemde bir duygudurum bozukluğu olarak nitelendirdiği manik-depresif bozuklukta, melankoliyi yas süreci ile kıyaslayarak anlamlandırma yoluna gitmiştir. Ona göre melankoli, kaybedilen bir nesnenin ardından ortaya çıkan duyguların üst benliğin (süperego) gücü karşısında benliğe yöneltilmesinden dolayı yaşanan bir durumdur (Abraham, 1988).

Abraham'ı takiben Freud (1917), yaşamının son yıllarında kaleme aldığı Yas ve Melankoli (Mourning and Melancholia) isimli makalesinde bu iki durumun nerelerde benzeştiğini ve ayrıştığını irdelemiştir. Onun bu yazısından sonra yas ve melankoli psikoloji alanında farklı terimlerle de olsa dikkat çekmiştir.

Freud'da Yas ve Melankoli

Freud'a göre (1917) yas ve melankoli kavramları arasında temel olarak merkezi bir benzerlik söz konusudur: *Kayıp*. Sevilen bir kişinin kaybı ya da ülke, özgürlük, idealler gibi soyut bir kavramın kaybedilişi kişide yas ya da melankoli durumu yaratmaktadır. Bir diğer ifadeyle iki durum da “*Sevilen bir kişi ya da kaybedilen bir kişinin yerine konulan soyut bir kavramın yitirilmesine verilen tepkilerdir*” (s. 243). Freud'a göre, benzer olaylar kimi insanlarda olağan olarak beklenen bir yas sürecini gösterirken (ki bu nedenle bir dönem süren yas sürecinin olması gerektiği vurgulanmaktadır), kimilerinde *patolojik bir konum* olarak melankolinin varlığını akla getirmektedir:

“*Klinik tablolar, yas ve melankoli arasındaki bağı doğrular gözükmemektedir ve dahası çevresel etkilerden kaynaklanan nedenler; her iki durum için ayırdı mümkün olmayacak derecede benzerlik sergilemektedir. Yas, sevilen bir yakının veya ülke, özgürlük, bir ideal gibi düşünsel-soyut bazı değerlerin kaybına karşı gelişen bir reaksiyondur. Yasa neden olan olayların benzerleri, bazı insanlarda, bizde patolojik bir dispozisyon şüphesi doğuracak şekilde melankoliye neden olurlar*” (Freud, 1917; akt., Uslu ve Berksun, 1993, s. 1)².

Freud'a göre bu iki kavramın çıkış noktaları aynı olsa da işleyiş süreçleri farklı klinik tablolar ortaya koymaktadır. Bir diğer ifadeyle yas ve melankoli, kaybedilen bir nesnenin kaybına verilen bir tepki olarak aynı durumda ortaya çıksa da işleyiş süreçleri açısından farklılaşmaktadır.

Freud, yas sürecini libido tarafından yatırım yapılan *nesnenin kaybı* ile ilişkilendirmektedir. Bu, serbest kalan libidonun kayıp nesneden ayrışabilmesi için gerekli olan zaman olarak da nitelendirilebilir. Bu zaman diliminde, yeni bir sevgi nesnesine yatırım yapılabilmesi için, libidonun özgürleşmesi gerekliliği yalnızca yas sürecindeki *gerçeklik sınaması* sonucu ulaşılabilecek bir nokta olarak ele alınmaktadır. Gerçeklik sınaması burada kaybın olduğu gerçekliğinin kabulünü mümkün kılmaktadır. Yatırım yapılan nesnenin kaybı sonucu yas sürecindeki özne için dünya anlamsız ve boş bir hale gelmiş olabilir. Fakat özne, kaybın gerçekliğini kabullendikten sonra, bu durumun geçiciliğini fark edebilecek, yeni sevgi nesnelere bulmaya ve onlara yatırım yapmaya olan arzusu ile hayatına devam edecektir. Bu bağlamda aslında yas sürecinin belirli bir düzeyde yaşanması beklenmektedir.

2 Freud'un ifadeleri R. Uslu ve O. E. Berksun'un Türkçe çevirisi ile verilmiştir. Erişim adresi: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/21/64/608.pdf>

“Yas içinde her ne kadar yaşama karşı takınılan tutumda büyük bir değişiklik ortaya çıksa da bu değişikliğin bize hiçbir zaman patolojik ve tıbbi tedavilik bir durummuş gibi gözükmemesi çok önemli bir izlenimdir. Biz belirli bir zaman içinde bu durumun üstesinden gelineceğine inanır ve herhangi bir müdahaleyi faydasız hatta zararlı görürüz” (Freud, 1917; akt., Uslu ve Berksun, 1993, s. 1).

Ancak tüm bunlara rağmen yasın acı vericiliği yadsınamaz bir gerçektir. Freud (1917) makalesinde bu acı vericiliği, insanın libidinal konumundan hiçbir zaman gönüllü olarak feragat etmek istememesi, buna direnmesi (libidinal economy) ile ilişkilendirmektedir. Bir diğer ifadeyle, bugün kullanılan uzamış yas ya da travmatik kaybın sonrasında uzun süreli olarak devam eden yas hali bu ilişkilenenin sürdürülmesi ile ilgili görünmektedir. Bu durum, melankolik bir haldeki öznenin yaşanan kaybı egoya yöneltmesi ve bu kaybı benlikten bir kaybediş olarak tanımlanması ile ilgilidir. Buna göre Freud (1917) melankolinin ayırıcı özelliklerini şu şekilde tanımlar: “*derin acılı bir yeis hali, dış dünyaya ilginin kesilmesi, sevme kapasitesinin kaybı, aktivitelerin inhibisyonu ve kendini kınamaya, yermeye varan ve sanrısız cezalandırılma beklentisinde sonuçlanacak şekilde, kendine saygıda azalma hali*” (Akt., Uslu ve Berksun, 1993, s. 1).

Özet bir ifadeyle Freud’un tanımlamasında yas, kaybedilen nesnenin ardından geçen zamanda, libidonun kayıp nesneden ayrışmasının yaşandığı bir süreç ve bu süreçteki deneyimler bütünü iken; melankoli libidonun bu kayıp nesne ile bağlarını kopar(a)madığı durumda, kişinin o nesnenin kaybını *kendinde bir kayıp olarak* özümsemesi durumudur (Freud, 1917, s. 248).

Harekete geçirici mekanizmasının yastaki mekanizma ile benzer olduğundan yola çıkarak Freud (1917), melankolide kaybedilen nesne ile ayrışmama konusunda ısrarcı olan öznenin, onunla özdeşleşme süreci sonucu, kaybedilen nesneye dair bilgiyi yok sayarak kötü duyguların nesneye değil de ‘Ben’e’ yöneltildiğini ileri sürmektedir (s. 248). Buna göre, melankolide ruhsal işleyiş göz önünde bulundurulduğunda, yasta *nesneye dair bir kayıp* algılanırken, melankolide *özne için ben’e dair bir kayıp* söz konusudur (s. 248). Boş ve anlamsız olan, hayattan ziyade *benin* kendisidir (Özmen, 2013). Bu nedenle melankolik özne, kendini değersizleştirerek cezalandırılmayı hak eden ve hatta bekleyen/arzulayan bir konuma oturur.

Freud'un Çalışmaları Üzerinden Lacan'ın Yas ve Melankoli İncelemesi

Lacan, Freud'a dönüş hareketi isimli çağrısıyla başlattığı çalışmalarında Freud'un vaka ve örneklerindeki teorik zemini yeniden değerlendirmiştir (Fink, 1996; Lacan, 1964/2004). Freud'un melankolide bene yöneltilen kayıp hissi açıklamasının aksine, Lacan melankoli durumunun *kayıp ve eksiğin birbirine karışması* sonucu ortaya çıktığını söylemektedir (Salecl, 2004, s. 19). Bu görüşünü Lacan en temel itibariyle kuramının temel taşlarından biri olan *öznenin (Subject)*³ *arzu nesnesi*⁴ ile ilişkisi bağlamında ele almaktadır.

Arzu, Başka'nın (The Big Other)⁵ arzusudur ve özne daima Başka'nın arzusunun (bizden ne istediğinin bilgisinin) peşinde koşmaktadır (Lacan, 1964/2004). Bu durum içinde arzu nesnesi olarak ortaya çıkan *nesne a*, daima arzulanan şeyle, eksikle ilgilidir (Lacan, 1964/2004). Bu nedenle nesne a tam da Başka'nın eksikliğinde konumlanmıştır. Ancak eksiği dolduracağını zannettiğimiz nesnelere hiçbir zaman o boşluğu tamamlamayacaktır (Fink, 1996; Lacan, 1956/1957). Buna rağmen özne, kendi kurulumunun temelindeki bu Başka'daki eksiklik ile ilişkilenişini sürdürecektir, bu gaye çerçevesinde arzu ile bir ilişki kuracaktır (Fink, 1997). Lacan'ın arzu konusundaki bu yaklaşımı çerçevesinde, melankoli durumundaki Özne, kendi kurulumunda da fonksiyonu olan bu eksiklik ile karşı karşıya gelmektedir. Ancak melankolik özne, bunu o kurucu eksiklik (arzuyu ve yaşamı sürdürmesi nedeniyle böyle tanımlanabilir) olarak almaktan ziyade, eksik olan bu nesneyi bir zamanlar bulmuş da sonradan kaybetmiş olduğu yanılığın içindedir. Diğer bir ifadeyle melankolik özne, kaybın acısı içinde, bu kaybı Gerçek'te (Real) bir kayıp olarak deneyimlemektedir. Bu bağlamda Lacan'a göre, yasta Gerçek'in bir kısmı ile karşılaşma ve onu bir süre sonra simgesel taşıma durumu söz konusuysen, melankolide nesnenin gerçekliğinin olduğu gibi öznenin karşısında bulunması hali söz konusudur (Grigg, 2016).

Lacan'ın bu imgesel, simgesel ve gerçeği içeren topolojik kuramı içerisinde kayıp sonrasında yaşanan yas ve melankoli durumlarının süreci şöyle ele alınabilir. Yas süreci

3 Lacanyen kuramın ele alındığı bölümlerde *özne* terimi *bilinçdışının öznesi* anlamında kullanılmıştır. Lacanyen Özne (Subject) ile kişi/birey kavramları eşdeğer değildir.

4 Arzu nesnesi, nesne a/object petit a, Başka'nın arzusunun nedenine işaret eden fakat ifade edilemeyen, Özne'yi tamamlanmışlığa götüreceği misyonu yüklenen şeydir. Lacan'ın arzu teorisinin temelinde olan nesne a, insanın varoluşunda bulunan *eksiklik* ile ilişkilidir. Aynı zamanda tamamlama misyonundaki bu nesne oturabileceği bir boşluğa da (temel eksiklik) işaret eder (daha ileri okuma için bkz. Evans, 2006; Fink, 1996).

5 Başka, Lacan'ın kuramında simgesel düzeni ifade etmekte ve *sözün inşa edildiği yer* olarak tanımlanmaktadır (daha ileri okuma için bkz. Evans, 2006).

bir kayıp durumu ile başlamaktadır. Bu kayıp sonrasında, özne Gerçek'in (Real) bir kısmı ile yüzleşmek durumunda kalır. Gerçek olan yokluktur. Kayıp durumunda ise öznenin bu Gerçek ile bir anlık karşılaşması söz konusudur (Grigg, 2016). Ancak Lacan'a göre Gerçek tam da kapatılmak istenen, yok olması için savunmaların kurulduğu şeydir (Evans, 2006). Örneğin yaşam olaylarının kendisi (kaza, afet, olay vb.) ya da vücudun kendisi gerçek olandır. Gerçek, yakıcı ve tutulamayan haldedir. Bu biçimde konumlanmış olan ve öznenin günlük yaşamında savunmaları ile kapatmaya çalıştığı Gerçek ile bir kayıp sonucunda bir anlık karşılaşması, öznenin yeniden konumlanma anına geçip geçmeyeceği ile ilişkilidir. Yas içerisindeki özne, bir müddet sonra bu kaybı simgesel alana doğru taşımaktadır. Bir diğer ifadeyle, özne bu kaybedilenin etrafında yeniden konumlanmaya geçmektedir. Kayıp nesne ile ilintili olan tüm anı ve beklentiler yeniden işlenerek (simgeselde) konumlandırılır ve özne yeniden 'özgür ve ketlenmemiş' bir hale bürünür (Freud, 1917, s. 245; Grigg, 2016). Lacanyen yorumda, öznenin Freudyen anlamda özgürleşmesi ancak bu yolla (kaybın simgesel alanda işlenmesiyle) mümkündür. Ölüm sonrasında kişilerin gerçekleştirdiği (her inanışa ve kültüre göre farklılaşmış çeşitlenebilen) ritüeller, bu kaybolan nesneye simgesel alanda bir yer açmayı sağlama işlevini yerine getirmektedir. Merasim ya da ritüel, kaybı yaşanan nesne ile ilgili bütün anı ve beklentilerin simgesel alanda bir zincire (gösterenler ağına) oturtulması, bir diğer anlamıyla anlaşdırılması, onlarla ilgili kayıtların bırakılması, simgeselde yeni bir çentiğin atılması anlamına gelmektedir (Grigg, 2016). Burada anlaşdırmanın çentik metaforuyla ilişkilendirilmesi boşuna değildir; bir nevi Freud'un kaybolan nesne ile tüm bağların koparılması ve sonunda nesnenin unutulması ile yasin sonlandığı savına karşı bir duruş olarak, kaybolan nesnenin asla unutulmayacağı ve öznedeki bir iz bırakacağından can acıtıcı olabileceğine vurgu yapılmaktadır. Fakat bu acı ilk andaki gibi değildir ve gösterenler ağındaki yeni örgüsü içinde hatırlanacaktır. Öznenin kayıp sonrasında bu yeniden örgülenişi, farklı teorik yaklaşımların terminolojisinde başa çıkma olarak da ifade edilebilir. Buna klinikten bir örnek olarak Maraş'ın (2016) baba kaybı yaşayan genç yetişkinlerdeki kayıp ve yas deneyimleri üzerine yaptığı çalışması verilebilir. Kayıp yaşayan kişilerin ifadeleri üzerinden yapılan analiz sonuçlarına göre çalışmada "baba kaybı ile başa çıkma ve kayba uyum sağlama" üst teması ortaya çıkmış, bu üst temanın altında "duygusal olarak hazırlık, kaçınma, duygularla başa çıkmak için ifade yolları bulma, anlamlandırma, destek alma, babanın yerine romantik partneri koyma, hedefler ve idealler koyma" alt temaları not edilmiştir. Buna göre, baba kaybı yaşayan kişilerin bu kayıpla başa çıkma yolları yukarıda söz edildiği biçimlerde görülmüştür. Bu bulguların yas sürecindeki kişilerin kayıp

sonrasında yeniden düzenlenme süreciyle ilişkili bir çalışma içerisinde olduğuna işaret ettiği söylenebilir. Bir diğer ifadeyle, kayıp yaşayan kişiler kaybedilen nesneyle ölüm öncesindeki bağlarını yeniden düzenlemeye yönelik çeşitli çabalar göstermektedirler ki bu da yas sürecini olağan akışında yaşamaları olarak yorumlanabilir.

Yukarıda ele alındığı üzere Lacanyen yaklaşımda melankoli durumundaki öznenin kayıp ile gerçekte bir karşılaşma halinde olduğu, bu yeniden örgülenme sürecine geç(e)mediği bir durum söz konusudur. İşte bu yüzden, melankolinin yakıcılığının yastan çok daha fazla olduğu ve öznenin karşı karşıya kaldığı nesne a ile ne yapacağını bilemez konumda olduğu düşünülebilir. Ancak melankoli durumu, Gerçek ile karşı karşıya gelen öznenin, kastrasyondan kaçış için çözüm olarak başvurduğu bir yol olarak ele alınmalıdır. Diğer bir deyişle, melankolik özne tam da kendini değersiz hissettiğini, hiçbir şeye ilgisinin kalmadığını söylerken, yani arzusu olmayan bir özne iması içerisindeyken, kayıpla (kaybettiğini düşündüğü şeyle) özdeşleşmeyi sürdürerek kendine has bir jouissance⁶ deneyimlemektedir. Burada *eksikliği ve kaybı karıştırılan nesneden ayrışmaya karşı olan direnç*, öznenin yaşadığı o acı verici jouissance'ın kendisinden gelmektedir.

Gerçek, özne için sembolik alanda temsil edilemeyen temeldeki eksiklikle ilişkili olduğu için simgeselleştirmenin eksikliği, özne için acı verici ve kimi zaman da yok edici olabilmektedir. Öznenin kendisini ölüm itkisine götüren jouissance'ı aşması, kendi içine kapalı ve simgesel alandan uzak bir zevkin içinde kaybolup gitmemesi, haz ilkesinin (pleasure principle/unpleasure principle) sağladığı denge durumunu koruması ile mümkündür. Dolayısı ile bu acının üstesinden gelmek ancak simgeselin aracılığı ile mümkündür denilebilir. Bu bağlamda kişinin dile giriş/eklemlenme sürecinde ilk bastırma (primary repression) deneyimleyerek jouissance'ın bir kısmının kaybolmasına göz yumması aslında ilk eksiği oluşturacaktır. Kişi artık dile girecek, bir diğer ifade ile özne bir *eksik* ile hep iç içe olacak ve bu eksiğin etrafında imgesel ve simgesel alanın yardımı ile çevrelenecektir. Bu mekanizma ile kurulan öznenin melankoli durumunda bu kurucu/temel eksiklik ile yine karşı karşıya gelmesi söz konusudur. Dolayısıyla melankoliğin mustarip olduğu şey *bitmeyecek bir yas yaşayacak olmak değil; Gerçek'teki nesneye olan kaçınılmaz yakınlıktır* denilebilir. (Gherovici ve Steinkoler, 2015; akt., Worthington, 2016, s. 555).

6 Jouissance, Lacan'ın kullandığı bir terim olarak, acı ve zevki içinde barındıran, ölüm itkisine götüren yoldur (Evans, 2006). Terimin dilimizdeki karşılığı olarak alan yazında *zevk* kavramı kullanılmakla beraber tam karşılığı olmaması sebebi ile yazının devamında Fransızca orijinal hali "jouissance" olarak kullanılmaya devam edilmiştir.

Bir kliniğe depresyon ve tekrarlayan mutsuzluk şikayetleri ile başvuruda bulunmuş bir vakanın⁷ aşağıdaki söylemleri, melankolik öznenin bu jouissance içinde kalışına dair bir örnek oluşturabilir:

“uzaklaşmak istiyorum etrafımdaki herkesten, insanlardan, kendi içime kapanmak istiyorum. Hissetmek istiyorum, hislerimi abartmak. Durmak bilmeyen bir trene binmiş gibi hissediyorum ve hiç bilmediğim bir yere ilerlerken buluyorum kendimi. ... Yolda çekeceğim acıları mı arıyorum ... ya da durak ararken yolda olmaktan mı zevk alıyorum. Herkese kin nefret duymak istiyorum. Sanki artık etrafımdakiler kabul edilecek biri olmadığımı fark etmişler gibi hissediyorum, sanki bana ayrılan sürenin sonuna gelmişim gibi, onlar için küçük bir araydım ama bitti. Sanki başta çocuktum sevdim her şeyi şimdi büyüdüm. Sevdiğimi sandığım insanların sevgi anlayışı hiç beklediğim gibi olmadı. Niye sevgi aradım neden bekledim ki... Evet kendimi bir yere kapatmak istiyorum. Üzülme daha da mutsuz olmak. Sanki özüm bu ... Cenin pozisyonuna girip yalnız kalmak istiyorum. Mutsuz şarkılar dinleyip daha da mutsuz olmak sonuna kadar bunu hissetmek istiyorum...”

TARTIŞMA

Bu yazıda eski dönemlerden beri toplumsal söylemde sıklıkla kullanılmış ancak günümüz psikoloji ve psikiyatri çalışmalarında pek yer bulamamış olan melankoli kavramının tarihçesi verilmiş, ardından melankolinin Freud ve Lacan'a göre yas ile ayrışan noktaları incelenmiş ve melankolik öznenin yapılanışı Lacanyen kuramdaki kayıp nesne ve kaygı (anxiety) kavramları üzerinden değerlendirilmiştir. Buna göre, Karl Abraham'ın (1988) manik-depresif bozukluktaki melankoliyi nevrozdaki depresyondan ayırarak melankoliyi psikotik bir çerçeve içerisinde incelediği görülmüştür. Ardından Freud melankoliyi yasla karşılaştırmış, günlük yaşantımızın işleyişine ket vuracak (patolojik) davranışlar sergilememize sebep olabilen yasin iyileşmeye ulaşabilmek için geçilen bir yol olduğunu, dolayısıyla hastalıklı bir durum olarak değerlendirilmemesi gerektiğini not etmiştir. Ayrıca bu süreci sekteye uğratabilecek klinik müdahalelerden (örneğin günümüzde yaygın olarak antidepresan vb. ilaç kullanımı) uzak durmamız gerektiğini vurgulamıştır. Bununla beraber Freud'un (1917) yasa sebep olan durumların bazı insanlarda melankoli ile sonuçlanmasını ise *patolojik bir dizpozisyon* olarak ele aldığı görül-

7 Terapi görüşmelerine başlandığında sürecin/ya da bir kısmının tüm kimlik bilgilerinin gizli tutulması yoluyla bilimsel çalışmalarda kullanılabilmesine dair terapist tarafından vakanın yazılı onayı alınmıştır.

müştür. Freud'dan farklı olarak Lacan ise melankolik özneyi arzu nesnesiyle ilişkisi bağlamında ele almıştır (Lacan, 1962/2014). Ona göre, melankolik özne nesne a ile öyle bir ilişki içerisindedir ki Başka'ya ve onun arzusunda olan bilinmez nesneye dair ilgi tamamen kaybolmuştur; çünkü nesne a bütün boşluğu ile oradaki eksikliği kapatmaktadır. Eksik olan aslında kayıpmış gibi bir yas görünümünde olan melankolik özne, tam da Gerçeklik ile bağıni koparmış bir yerde bulunmaktadır. Lacan'a göre, olağan bir süreç ile yas durumundaki özne yaşadığı kaybı simgesel alana aktararak bu kayıp hissi ile baş ederken, melankoli durumundaki özne kayıp ile gerçekte bir karşılaşma halinde durmaya devam etmekte ve yeniden örgülenme sürecine geç(e)memektedir.

Freud ve Lacan'ın yas ve melankoli üzerine olan kuramlarının mevcut çalışmadaki incelemesi birtakım tartışma konularını akla getirmiştir. İlk olarak melankoli ile kaygının ilişkililiğinin nasıl olabileceğine dair bir sorgulama akla gelebilir, çünkü Lacan'a (1962/2014) göre kaygı kaybolan nesnenin yerinin doldurulabileceği bir durum hissedildiğinde [‘eksikliğin eksikliğinin’⁸ (lack of lack) olmadığı ana yaklaşıldığında] özneyi uyarmakla (anxiety as a signal) yükümlü olan şeydir. Bir diğer ifadeyle kaygı, Gerçek (Real) ile kaçınılmaz bir yakınlığı korumayı önler biçimde özne için uyarıcı bir işlevdedir (Melman, 2009). Benzer biçimde melankoli de nesne a'nın oturabileceği konuma yerleşmesine ve arzulamaya imkan vermemesi durumunda (eksikliği kapatma hali şeklinde) ortaya çıkabilecek durumlardan biri olarak görünmektedir. Bu durumda kaygı, Gerçek ile kaçınılmaz bir yakınlık durumunda özne için *uyarıcı* bir konumdayken (ki nevrotik öznenin bunu kendinden düşlem aracılığıyla uzaklaştırdığı bilinmektedir; Fink, 1997), melankolinin bu kaçınılmazlığa bir *çözüm* biçimi olduğu söylenebilir. Bir diğer ifadeyle kaygı durumunda özne Gerçek ile doğrudan bir karşılaşma yerine düşlem yardımı ile Gerçek'in yakıcılığından kaçış yoluna gitmektedir. (Fink, 1997). Melankolik özne ise, düşleme benzer şekilde bir diğer çıkış yolu olarak nesne a ile özdeşleşerek bu duruma bir çözüm getiriyor gibi görünmektedir. Gerçek ile karşılaşma anında (kaygıdan alınan sinyalle) özne düşlem ya da melankoli ile acı vericilikten kaçışını sürdürebilir. Bu durumda düşlem ve melankoli gerçek ile mesafelenmenin yolları işlevini taşıyor gibi görünmektedir.

İkinci bir tartışma ve değerlendirme konusu olarak, yukarıda söz edildiği üzere nevrotik pozisyonlanmada nesne a'nın benzerleri (semblant) yerine geçebilecek ikame nes-

8 Eksikliğin eksikliği, nesne a'nın arzulamaya imkan vermeyecek şekilde, nesnelerin oturabileceği konumu kendi boş varlığı ile doldurması durumunda deneyimlenmektedir.

nelerle düşlem aracılığıyla ilişki kurulurken; melankolide kişinin nesne a'nın Gerçek hali ile ilişkilendiği düşünülmüştür. Nesne a kişi için bir nesneden ziyade o nesnelerin konumlanabileceği bir yer olarak hizmet ettiğinden bu yer kişinin ikame nesnelere içi doluymuş gibi kullanılacaktır. Fakat hiçbir zaman ikameler Gerçek'in yerini alamayacağından eksiklik daimi olacak ve kişi daima arzulamaya devam edecektir. Bu yorum, nevrotik pozisyonlanma için Freud'un yaşam itkisi olarak bahsettiği mekanizmanın ne şekilde olduğunu da Lacanyen anlamda bize açıklayan bir yorum olarak düşünülebilir. Ancak melankolide kişinin nesne a'nın Gerçek haliyle (boşluğun kendisini gösterenle) özdeşleşmesi sonucu eksikliğin olmadığı bir alan oluşmakta ve Başka'ya yer kalmamaktadır. Kişi *eksik* ile *kayıp* arasında gel-git yaşamaktadır. Aslında kaybettiğini zannettiği nesne ile psişik dünyada girdiği ilişkide özne kendi Gerçek'i ile karşı karşıya kalmakta ve bundan kaçış için başvurduğu melankoli sayesinde kaygıdan uzaklaşma çabası içine girmektedir. Gerçek ile karşı karşıya kalma anında ortaya çıkan kaygının uzaklaştırılması için başvuru melankoli, Özne için koruyucu gibi görünse de nihai olarak koruyuculuğun zıttı bir noktaya, jouissance ve ölüme götüren bir noktaya ulaşabilir.

Melankolik öznenin dürtüsel bir şekilde ölümü arzuları eyleme geçişi (passage to the act)⁹ üzerine Lacan (1962/2014) pencereden atlayarak intihar edenlerin örneğini vermektedir. Pencereden atlama, melankolik öznenin kendi düşleminin çöküşü ile düşlem penceresinden atlanmışçasına sahneden kendini dışarı atması gibi metaforlaştırılmış bir eylem olarak düşünülebilir (Lacan, 1962/2014, s. 110). Bu eyleme geçiş'in bu şekilde metaforlaştırılmasının ardında, özünde Başka'dan bir yanıt beklememe üzerine kurulmuş olması yer almaktadır. Özne, Başka'dan bir yanıt almak yerine, kendi içinde yaşadığı jouissance'ın onu ölüme götürüşüne kendini bırakmış, ölüm itkisinin kollarında yok olup gitmiştir. En nihayetinde melankolik özne, kayıp nesne ile narsistik bir özdeşleşme yaşamaya başlayarak bu kaybolan nesne ile olan özdeşleşmesini sürdüren bir konumda durmakta, düşlem ve dolayısıyla gerçekliğe yer bırakmamaktadır (Salecl, 2004).

Mevcut çalışmada örnek olarak verilen vaka alıntısı değerlendirilecek olursa, kişinin “*Sanki başta çocuktum sevdim her şeyi şimdi büyüdüm. Sevdiğimi sandığım insanların sevgi anlayışı hiç beklediğim gibi olmadı*” ifadeleri nevrotik öznenin düşleminin bir çökme anına ilişkin ifadeler olarak görülebilir. Gerçek ile yani kurulumunda var olan eksiklik ile karşı karşıya kalmış olan vakanın bununla baş edebilmek için bu eksikliğe

9 Eyleme dökme (acting out) eyleme geçişten (passage to the act) farklıdır. Eyleme dökme, Başka'ya bir mesaj niteliğinde eylemleri barındırırken, eyleme geçişte Başka'ya hitaben bir durum söz konusu değildir.

oturan boşluğun ifadesi olan nesne a ile özdeşleştiği düşünülmüştür. Yaşadığı mutsuzluk anlarını anlamlandıramamakta olduğunu ifade eden vaka yaşadığı melankolik durum içinde sıklıkla sonsuzluk, zevk, acı, mutsuzluk kelimelerini tekrar etmekte, bu tekrar bir trene benzeterek o anın yolculuğunu betimlemektedir. Vakanın deneyimleri, özüne işaret edişi ve cenin pozisyonuna dönme isteğine dair ifadeleri melankolideki zevk ile ilişkili olarak yorumlanmıştır.

Nevrotik bir yapıda olduğu düşünülen vakanın deneyiminin dışında, melankolinin mekanizması ile *psikotik yapılanmadaki Babanın Adı'nın olmaması/düşmesi (foreclosure)* (Lacan, 2006, s. 465) arasındaki benzerlik de bir diğer dikkat çekici noktadır. Bu bağlamda, melankoli psikanaliz yazınında sıklıkla psikotik pozisyonlanma ile benzerlik açısından baskın olarak tanımlanmakta ve hatta psikotik yapının alt kategorilerinden biri olarak adlandırılabilir (Redmond, 2013).

Diğer yandan günümüz gerçekliğindeki kültürel değişimler, toplumsal yaşayış ve bireylerin birbirleriyle ilişkilenmelerindeki farklılıkların öznenin ruhsallığında değişimler getirdiği de göz önünde bulundurulmalıdır (Gürsel, 2017). Günümüz toplumsal bağları içerisinde hakim olan söylem yasağa, eksiğe ve dolayısıyla arzuya gönderimde bulunmak yerine, *her şeyden her an ve her şekilde zevklenmenin* övgüsünü yapmaktadır (Melman, 2010). Bu değişim, Lebrun (2015) tarafından perversiyonun banalleştiği vurgusu yapılarak yorumlanırken; Melman (2010) tarafından da günümüzde bu banalleşen perversiyonun eskiden nevrotik olanın yerine geçtiğine ve psikotik bir kültür içinde psikotik olmayan öznelere varlığına vurgu yapılarak yorumlanmıştır.

Klinik bir son çıkarım olarak, her ne kadar melankoli Abraham'ın ele alışından itibaren sıklıkla psikotik yapılanma ile beraber ele alınmış olsa da, hem diğer yapılarda da görülebilmesi hem de değişmekte olan kültürün yapılanmalara etkisi düşünüldüğünde melankoli durumu ile öznenin yapılanmasının psikotik olduğuna dair doğrudan bir ilişki kurulmasının yanıltıcı olabileceği akılda tutulmalıdır. Dolayısı ile her semptom ya da semptom grubunun analitik olarak ele alınışında olduğu gibi semptomdan gelen bilginin yapıya dair verdiği ipuçlarının dikkatle incelenmesi, semptomun dil içinde ne şekilde ifade edildiğine önem verilmesi ve öznenin ruhsallığında yapılanmayı belirleyen temel defans mekanizması (nevroz için bastırma-repression, perversiyon için tanımama-disavoval ve psikoz için hesaptan düşme-foreclosure; Fink, 1997) ile ilişkisinin ön planda olması gerekliliği klinik uygulamanın içinde değerlendirilmelidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Abraham, K. (1988). Notes on the psycho-analytical investigation and treatment of manic – depressive insanity and allied conditions. D. Bryan ve A. Strachey (Ed.), *Selected papers on psychoanalysis* içinde (s. 137-156). London: Manesfield Library.
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5. baskı). Washington, DC: American Psychiatric Publishing.
- Ban, T. A. (2014). From melancholia to depression a history of diagnosis and treatment. *International Network for the History of Neuropsychopharmacology*. Erişim adresi: <http://inhn.org/ebooks/thomas-a-ban-from-melancholia-to-depression-a-history-of-diagnosis-and-treatment.html>
- Boelen, P. A. ve Van den Bout, J. (2010). Anxious and depressive avoidance and symptoms of prolonged grief, depression, and post-traumatic stress disorder. *Psychologica Belgica*, 50(1), 49-67.
- Ergür, G. (2017). Hipokrat ve İbn Sina'da melankoli. *Lacivert*, 32. Erişim adresi: <http://www.lacivertdergi.com/dosya/2017/02/09/hipokrat-ve-ibn-sinada-melankoli>
- Evans, A. J. (1994). Anticipatory grief: a theoretical challenge. *Palliative Medicine*, 8(2), 159-165.
- Evans, D. (2006). *An introductory dictionary of Lacanian psychoanalysis*. London: Routledge.
- Fink, B. (1996). *The Lacanian subject: Between language and jouissance*. Princeton, New Jersey.
- Fink, B. (1997). *A clinical introduction to Lacanian psychoanalysis: Theory and technique*. Cambridge: Harvard University Press.
- Freud, S. (1917). *Mourning and melancholia*. (J. Strachey, Ed. ve Çev.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* içinde (Vol. 14; s 243-258). London, England: Hogarth Press.
- Grigg, R. (2016). Remembering and forgetting. *Lacanian Compass Express*, 3(2), 1-8. Erişim adresi: https://static1.squarespace.com/static/53080463e4b0e23db627855b/t/5741dd8922482e19cfd92774/1463934346176/LCE_V3.2.pdf
- Gürsel, D. (2017). Yeni ruhsal yapılanmalar ve klinik etkileri. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi* 4(3), 1-6.
- Klein, M. (1940/2012). *Sevgi, suçluluk ve onarım*. (Z. Koçak, Çev.). İstanbul: Kanat.
- Kübler-Ross (1969). *On death and dying*. MacMillan: New York.
- Lacan, J. (1956/1957). *Object relation*. (L. V. Roche, Çev.). Erişim adresi: <https://www.freud2lacan.com/docs/Seminar-4-corrected.pdf>
- Lacan, J. (1962/2014). *Anxiety: The seminar of Jacques Lacan, Book X, 1962-1963*. (J. A. Miller, Ed.) ve (A. R. Price, Çev.). Cambridge: Polity Press.
- Lacan, J. (1964/2004). *The four fundamental concepts of psychoanalysis: The seminar of Jacques Lacan, Book XI*. (J. A. Miller, Ed.) ve (A. Sheridan, Çev.). London: Routledge.
- Lacan, J. (2006). *Ecrits: The first complete edition in English*. (B. Fink, Çev.). New York: Norton

- Lebrun, J. (2015). La perversion ordinaire... jaün! *Desde el Jardín de Freud*, 15, 37-47. doi:10.15446/dfj.n15.50485
- Maraş, A. (2014). Komplike yas: Derleme ve vaka çalışması. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 1(1), 41-59.
- Maraş, M. (2016). *An interpretative phenomenological analysis of parental bereavement in young adults* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Mathew, L. T. ve Marwit, S. J. (2004). Complicated grief and the trend toward cognitive behavioral therapy. *Death Studies*, 28, 849-863.
- Melman, C. (2009). Schreber's lack of lack. *The Letter*, 40, 83-91. Erişim adresi: <http://theletter.ie/charles-melman-schreibers-lack-of-lack/>
- Melman, C. (2010). The new psychic economy. L. Bailly, D. Lichtenstein ve S. Bailly (Ed.), *The Lacan Tradition* içinde (s. 227-234). New York, Routledge.
- Örgen, E. (2010). Sait Faik Abasıyanık'ın öykülerinde melankoli. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 2(4), 79-91.
- Özmen, E. (2013). İnsan Varlığının Temel Kurucu Zemini Olarak Melankoli ve Özdeşleşme. *Birikim Dergisi*. Erişim Adresi: <https://www.birikimdergisi.com/guncel/925/insan-varliginin-temel-kurucu-zemini-olarak-melankoli-ve-ozdeslesme>
- Parkes, C. M. (1998). Traditional models and theories of grief. *Bereavement Care*, 17(2), 21-23.
- Redmond, J. D. (2013). Contemporary perspectives on Lacanian theories of psychosis. *Front Psychology*, 4(350), 1-15. doi: 10.3389/fpsyg.2013.00350
- Salecl, R. (2004). *On anxiety*. London; New York: Routledge.
- Telles-Correia, D. ve Marques, J. G. (2015). Melancholia before the twentieth century: Fear and sorrow or partial insanity? *Frontiers in Psychology*, 6(81), 1-4. doi:10.3389/fpsyg.2015.00081
- Ünal, E. (2019). *An interpretative phenomenological analysis of anticipatory grief: Getting stuck between the problems of the present and the future* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Worthington, A. (2016). [Lacan on madness: Madness, yes you can't kitabının değerlendirmesi, P. Gherovici ve M. Steinkoler]. *British Journal of Psychotherapy*, 32(4), 554-556. doi:10.1111/bjp.12254

